

EKONOMİK ETKİLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ SINIR TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARA
Mustafa Kemal Üniversitesi
Reyhanlı Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Türkiye, 18 gümrük başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 258 adet gümrük müdürlüğü ile dünyada en çok gümrüğü olan ülkelerin başında yer almaktadır. Çok sayıda sınır gümrüğünün devlete getirdiği yüksek maliyet, bu kapıların ticaret ile değerlendirilmesi halinde önemli katkıya dönüşebilecektir. 1986 yılından itibaren bir çok sınır ilinde yapılmaya başlanan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da öne çıkmış özel bir dış ticaret şeklidir. Sınır ticareti ile, malların hem kolay ve ucuz temin edilmesi, hem de bölgesel barış ve huzur ortamı sağlanarak karşılıklı güven oluşturulması hedeflenmektedir.

Sınır ticaretinin esneklik ve işlerlik gibi geleneksel sorunları varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, 2003 yılında 20 ilde sınır ticaret merkezleri (STM) kurulmasına izin veren Bakanlar Kurulu Kararı, sınır ticaretine yeni bir açılım getirmiştir.

Sınır ticaretinin, bölgelerarası gelişmişlik farkını kapatma, formalitelerin dış ticareti sınırlayıcı yönünü telafi etme ile istihdama etkisi gibi ekonomik hayata yönelik önemli etkileri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sınır ticaretinin, girişimcilik bilinci oluşumuna önemli katkıları olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Ekonomik Etki, Sınır Ticaret Merkezleri, Türkiye.

EVALUATION OF BORDER TRADE IN TURKEY ACCORDING TO ECONOMIC EFFECTS

ABSTRACT

Since having 18 Regional Directorates of Customs and 258 Customs Office as affiliated to the Regional Customs Organization, Turkey is one of the leading countries. Cost of having, so many border gates, may only be covered by trading via these. Since 1986 many provinces of Turkey started to have border trade. Especially in East Anatolia and South East Anatolia Region of Turkey, it is a major way of foreign trade. Border trade is aimed at not only providing cheaper and easily accessible goods but also bringing about peace and mutual trust for neighbouring countries.

In Turkey, traditional problems of border trade such as elasticity and functionality continue their existence. So, by the statement of Board of Ministers dated 2003 allowing to set up Border Trade Centers (BTC), (STM in Turkish) in 20 provinces a new project on border trade has been developed.

It is determined that border trade has significant effects on economic life. These effects may be named as, closing the gap among developed and undeveloped areas; decreasing unemployment rates and, relieving the negative effects of bureaucratic limitations on foreign trade. Moreover, border trade is an important initiative of the rise in regional foreign trade potential and the improving of new entrepreneurship.

Key Words: Border Trade, Economic Effect, Border Trade Centers, Turkey.

GİRİŞ

Uluslararası ticaretin karşılıklı olarak her ülkeye yararlar sağlayacağı görüşü klasik iktisat öğretisine dayanmaktadır. Ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde ticaretin etkisi son derece büyüktür. Ulusal sınırların kalkması yönünde çalışmaların arttığı günümüz dünyasında, bölgesel ekonomik ilişkiler kalkınmanın temel taşlarını oluşturmaktadır. Bölgesel ticaret, çeşitli anlaşmalarla sağlanmaktadır. Bunlardan birisi de ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalarda amaç, taraf ülkeler arasında ticareti artırmaktır. Tercihli ticaret anlaşmaları, ülkeler arasındaki farklılıkları giderebileceği gibi bölgesel bütünleşmeyi de sağlayabilmektedir (Orhan, 2000: 9). Tercihli ticaret sisteminin kurulması aynı zamanda serbest ticaret anlaşmalarına da önyak olmaktadır. Tercihli ticaret anlaşmalarının bir şekli de sınır ticareti olup, bu ticaret türü, bölgesel ticaret potansiyelini geliştirmek amacıyla ülke ekonomilerine önemli yararlar sağlamaktadır.

Türkiye sekiz kara bir o kadar da deniz sınır ülkeye sahip bulunmaktadır. Buna paralel olarak Türkiye, 18 Gümrük Başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 258 adet gümrük müdürlüğü¹ (Gümrük Müsteşarlığı, 2004: 50) ile dünyada en çok gümrüğü olan ülkelerin başında yer almaktadır. Çok sayıda gümrük kapısı, komşu ülkelere açılan çok sayıda ticaret kapısı olarak değerlendirilmelidir. Diğer taraftan Türkiye'nin, komşu ülkelerle paylaştığı ortak değerlerin (dil, din, tarih, kültür ve coğrafi yakınlık) avantajlarından yarar sağlayabileceği uygun bir ticaret modeli geliştirmesi gerekmektedir.

Dar anlamda bir dış ticaret sayılabilecek sınır ticareti ilk kez 1979 yılında İran'la gerçekleştirilmiştir. Ancak sınır ticaretinin yoğun olarak yapılmaya başlaması VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında düzenlenmesi ile olmuştur. Kalkınma planı çerçevesinde, 1986 yılından itibaren bir çok sınır ilinde yapılmaya başlanan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da öne çıkmış özel bir dış ticaret şeklidir (Tomanbay, 2001: 17).

Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla sınıra komşu illeri de kapsamına alınarak çerçevesi genişletilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Türkiye'nin 1996-2004 yılları arasında komşu ülkelerle yaptığı sınır ticareti miktarı toplam 1 milyar 200 milyon dolar civarındadır.

Tablo 1: Sınır Ticareti Kapsamında Yapılan Toplam İhracat ve İthalat Miktarlarının Yıllar İtibariyle Dağılımı (ABD Doları)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 *
İthal.	7315437	109132587	277523316	118838424	143697329	136775510	197172925	1805355	888842
İhrac.	20508707	16241287	16425637	17759409	11278011	9540705	34142989	14944108	0

*: 2004 Yılına ait değer sadece Ocak ayına ilişkindir. (DTM, 2004b).

Güvenlik, kaçakçılık, iç piyasayı bozduğu vb. gerekçelerle sınır ticaretinin kapsamı 2000 yılından itibaren aşamalı bir biçimde daraltılmıştır. Sınır ticaretinin Türkiye'deki ilk uygulamasından bugüne sınır illerinin süregelen ortak sorunları (özellikle işlerlik ve esneklik) varlığını devam ettirmektedir. Bu noktada, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) 2001 yılında, bölgesel ticareti geliştirmek üzere organizasyon yapısında stratejik yeniden yapılanmaya gitmiştir².

¹ Gümrük Müdürlüklerinin sayısı, ülkenin değişen koşullarına göre sürekli değişmekte, ihtiyaç duyulan yerlere yenisi açılırken, atıl durumda kalanlar ise kapatılma yoluna gidilmektedir. Söz konusu gümrük müdürlükleri, sınır (kapı) gümrük müdürlüğü ile iç gümrük müdürlüklerinden oluşmaktadır.

² DTM İhracat Genel Müdürlüğü bünyesindeki Özel İhracat Daire Başkanlığı yerine Bölgesel İhracatı Geliştirme Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Bu daire başkanlığı altında da Sınır Ticareti

Bu yeniden yapılanma ile birlikte, var olan sınır ticaretine yeni bir model getirilmiştir. Bu model, sınır ticaret merkezleri (STM) projesidir. Bu proje ile, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine komşu Suriye, İran, Irak, Nahçıvan ile Türkiye sınırındaki ticaret, sınır ticaret merkezleri gibi yeni bir sisteme kavuşturulmuş olmaktadır. Bu kapsamda, her iki tarafın sınır kapılarının arasında kalan bölgelerde, iki ülkenin mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulması projesi 2003 yılından itibaren uygulamaya geçmiştir.

Yapılan literatür taramasında, sınır ticareti konusunda yapılmış akademik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sınır ticareti konusundaki bilgilerin önemli kısmı, yasal düzenlemeler ve uygulamalardan oluşmaktadır. Bu durum, çalışmanın akademik yönünü sınırlamıştır. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sınır ticaretinin genel yapısı anlatılmakta, ikinci bölümde sınır ticaretine yönelik yeni bir proje olan “sınır ticaret merkezlerinden” bahsedilmekte, çalışmanın üçüncü ve son bölümde ise, sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata yönelik olumlu etkileri analiz edilmektedir.

1. SINIR TİCARETİNİN GENEL YAPISI VE GELİŞİMİ

1.1. Sınır Ticaretinin Tanımı, Amacı ve Teorik Temeli

Sınır ticaretine yönelik Gümrük Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) XXIV'üncü maddesinde bazı düzenlemeler getirilmektedir. XXIV'üncü madde, GATT'ın temel ilkelerinden olan “en çok kayırlan ülke”³ kuralından istisna olarak gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin nasıl kurulabileceğini düzenlemektedir. Yine aynı madde de “en çok kayırlan ülke” kuralından bir sapma olarak, birbirine komşu ülkelerin sınır ticareti gösterilmektedir. Bu ticareten amaç, herhangi bir entegrasyona gitmeden ortak sınırlara sahip ülkeler arasında belli miktarda malların serbest bir şekilde geçişini sağlamaktır. Ancak buradaki sınır ticaretinin, “en çok kayırlan ülke” kuralını tehlikeye sokmayacak nitelikte olması gerekmektedir (Madde XXIV, 3a) (Karluk, 1996: 125).

Türkiye’de, 1 Eylül 1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar’ın 2. Maddesinde” sınır ticareti; “sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı olarak yapılan işlemlerdir” şeklinde tanımlanmıştır.

Şube Müdürlüğü, Çevre Ülkelerle Ticareti Geliştirme Şube Müdürlüğü ve İhracat Şube Müdürlüğü kurulmuştur.

³ “En çok kayırlan ülke” kuralı, GATT 1947 birinci bölümün ilk maddesinde yer almakta ve kuruluşun özünü oluşturmaktadır. Kural, her GATT üyesinin tüm taraflara, aynı gümrük tarife oranını uygulamasını ve ayırıcı işlemde bulunmamasını öngörmektedir (General Agreement On Tariffs and Trade, 1986: 2).

Sınır ticareti, komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenmekte ve genellikle her iki ülkenin sınır ahalisinin bölgesel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yöneliktir. Böylece sınır bölgelerinde ihtiyaç duyulan mallar hem kolay ve ucuz temin edilecek, hem de bölgesel barış ve huzur ortamı sağlanarak karşılıklı güven oluşturulacaktır. Uzun dönemde ise bölgesel ekonomik işbirliği imkanları artarak karşılıklı olarak ülkelerin refah düzeyinde artışlar olacağı beklenmektedir.

Sınır ticaretinin teorik temelinde, uluslararası ticareti doğuran belirli malların bazı ülkelerde hiç üretilmemesi, yerli üretimin ulusal ihtiyaçları karşılamada yeterli olmaması, doğal kaynakların yeryüzüne dengeli dağılması, ülkelerin iktisadi gelişmelerinin farklı aşamalarda bulunmaları (Karabulut, 2000: 105), ülkeler arasında üretim verimliliği farklılıkları (karşılaştırmalı üstünlükler) ve farklılaştırılmış malların üretimi gibi uluslararası ticaretin genel nedenleri yer almaktadır.

Uluslararası ticaret anlaşmaları kapsamında yapılan bağlı ticaret ve tercihli ticaret anlaşmaları sınır ticaretini doğuran diğer nedenler olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi bağlı ticaret, serbest dövizli ticaretin dışındaki uygulamalar olarak ifade edilebilir. Bu ticaret türünde işlemler, her zaman ithalatçının serbest döviz ödemesiyle tamamlanan, geleneksel ticari faaliyetler biçiminde değildir. Varılan bir ticaret sözleşmesi uyarınca, ihracatçı tarafın ithalatçı taraftan, derhal veya gelecekte belirli bir süre içinde, satış tutarına eşit ya da onun belirli bir oranı kadar mal satın alınması öngörülmüş olabilir. Yine, talep edilen karşı işlem, ihracatçının ithalatçı tarafa döviz kazandırıcı hizmetlerde bulunması biçiminde de olabilmektedir⁴ (Seyidoğlu, 1996: 176). Tercihli ticaret anlaşmaları ise, taraf ülkeler arasında ticareti artırmak amacıyla bölgesel anlaşmalar kapsamında yapılmaktadır⁵.

1.2. Sınır Ticaretinin Uygulama Esasları

Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında yakın komşuluk ilişkileri, özellikle taşıma giderlerinden kaçınmak ve ülkelerarası fiyat farklılıkları gibi konular gelmektedir. Normal ihracat ve ithalat işlemlerinde uygulanan bazı formalitelerin bu tür ticarete uygulanmaması sınır ticaretinin önemini artırmaktadır (Karabulut, 2000: 109).

⁴ Sınır ticaretinde bağlı ticaret uygulamasını Türkiye ilk defa İran'la yaptığı ticaretle gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin 1978-1979 yıllarında yaşadığı petrol krizine çare bulabilmek için çeşitli yöntemler aranmış ve İran'dan mal karşılığı petrol alınmasına karar verilmiştir (Orhan, 2000: 20).

⁵ Türkiye'de tercihli ticaret anlaşmalarının bir uygulama şekli olan sınır ticareti, bölgesel ticaret potansiyelini geliştirmek amacıyla son yıllarda ağırlık verilen bir ticaret türü olduğu görülmektedir (Orhan, 2000: 9). Nitekim Türkiye'de sınır ticaretinin kurumsal yapısı da, DTM bünyesinde, Bölgesel İhracatı Geliştirme Daire Başkanlığı'na bağlı bir Şube Müdürlüğü şeklinde yapılandırılmıştır.

Sınır ticareti ile ilgili işlemlerde ithalat ve ihracat belgesi⁶ ile ithal müsaadesi aranmamaktadır. Ancak sınır ticareti yapacak kişilerin sınıra çok yakın yörelerde ikamet etmeleri gerekmektedir (Seyidoğlu, 1996: 142).

İthalat ve ihracat aşamalarında Gümrük Giriş Beyannamesi ve Gümrük Çıkış Beyannamesi düzenlenmemekte, tahakkuk varakaları ile işlemler yürütülmektedir.

İthalatta alınmakta olan vergi ve fonlar %40 indirimli olarak tahsil edilmektedir. Sınır ticareti uygulamalarında banka muameleleri ve kambiyo takibi yoktur. Bürokrasi oldukça azaltılmış durumdadır.

1.3. Sınır Ticaretine Konu Olan Mallar

Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından sınır ticareti kapsamında ithali ve ihracı yasaklanmış mallar aşağıda verilmiştir. Buna göre; sınır ticareti kapsamına girmeyen eşya, ihracatta:

- 1) İhracı muhtelif mevzuatla yasaklanmış olan eşya
- 2) İhracı belli bir merciin iznine veya lisansa bağlı eşya
- 3) İhracı Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonuna tabi eşya

İthalatta ise:

- 1) İthali yasaklanmış eşya,
- 2) İthali müsaadeye bağlı eşya,

Tablo 2’de sınır ticaretine ilişkin 2004 yılına ait “İl İhtiyaçları Nihai Listesi” verilmiştir. 2000 yılı Nisan ayında çıkarılan 364 sayılı kararname gereği, sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek ürünlerde ve sınır ticareti yapabilecek illerde ciddi bir kısıtlamaya gidildiği görülmektedir. Öyle ki, 2003 yılına ait sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek mal sayısı 93 iken (DTM, 2003a), bu rakam 2004’de 34’e indirilmiştir. Böylece, sınır ticareti kapsamında, genellikle Türkiye’de üretilmeyen karabiber, kimyon, sumak gibi baharat türü tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmektedir. Ayrıca, ithal edilebilecek sanayi ürünlerinin kapsamı da oldukça sınırlandırılmıştır. Söz konusu kararname ile aynı zamanda, sınır ticaretinin en önemli kalemi olan motorin ithalatına da ciddi sınırlamalar getirmiştir. Sınırlamanın boyutunu göstermesi açısından bir örnek vermek gerekirse, sadece Silopi’den günlük geçiş yapan kamyonların sayısı söz konusu Karardan önce 1.000-1.500 civarında iken, Karardan sonra 100’e kadar düşmüştür.

⁶ İthalat ve ihracat belgesi, 1986 yılından itibaren normal dış ticarete de yürürlükten kaldırılmıştır.

Tablo 2: Sınır Ticaretine İlişkin 2004 Yılı İl İhtiyaçları Nihai Listesi

	Ürün	Birim	Ardahan	Kilis	Mardin	Şırnak
1	ALİMÜNYUM (külçe)	TON			400	1.000
2	AYÇİÇEK ÇEKİRDEĞİ	TON			50	
3	BIÇAK (sofra)	ADET			10.000	
4	FIRÇA (Plastik)	ADET		15.000		
5	HASIR (Plastik)	ADET		15.000	10.000	
6	HURMA	TON				100
7	KALAY	TON			100	
8	KABAK ÇEKİRDEĞİ	TON			50	
9	KARABİBER	TON		2		
10	KAVUN ÇEKİRDEĞİ	TON			50	
11	KARPUZ ÇEKİRDEĞİ	TON			50	
12	KERESTE	M3	3.000			
13	KIL	TON				5.000
14	KINA	TON			10	
15	KİMYON	TON			2	
16	KÖMÜR (petro-kok hariç)	TON	20.000			
17	MERMER (Plakadan)	TON			30.000	
18	ODUN (Yakmaya Mahsus)	TON	15.000	10.000		
19	OYUNCAK (plastik)	ADET			50.000	
20	PASPAS (Plastik)	ADET		15.000		
21	PLASTİK MUTFAK EŞYASI	ADET			5.000	
22	PVC (PLASTİK) Hammaddesi	TON			2.000	
23	SEMAVER (Elektrikli)	ADET			1.500	
24	SEPET (Plastik-Meyve için)	ADET		1.000		
25	SUMAK	TON			30	50
26	SÜPÜRGE (Plastik)	ADET		50.000		
27	SÛRAHİ (Plastik)	ADET		1.000		
28	SÛS EŞYASI (BAKIR)	TON			10	
29	TERMOS (Plastik)	ADET			5.000	
30	TOMRUK	M3	3.000			
31	VANİLYA	TON			10	
32	VANTİLATÖR	ADET			5.000	
33	YER SİLGİSİ (Plastik)	ADET		15.000		
34	YÜN	TON			500	500

(DTM, 2004b).

2. SINIR TİCARETİNDE YENİ BİR MODEL: SINIR TİCARET MERKEZLERİ PROJESİ

Bakanlar Kurulunun 20 ilde sınır ticaret merkezleri kurulmasına izin veren kararı, sınır ticaretine yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme ile, mevcut sınır ticaretine bir alternatif olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır illerinde sınır ticaret merkezleri kurulması için “Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Karar” hazırlanmış ve 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasal alt yapı hazırlanması sürecinde, söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı'nın uygulanmasına dair Gümrük ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarınca hazırlanan Yönetmelikler 13.12.2003 tarih ve 25315 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

2.1. Sınır Ticaret Merkezlerinin Amacı ve Kapsamı

Bu karar ile Türkiye'nin yaşam standardı düşük seviyede ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ekonomik, sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını teminen, sınır ticaretine bir takım yenilikler getirilerek, sınır ticaret merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerden yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarının belirlenmesi amaçlanmaktadır (R.G., 2003/5408 Sayılı Karar). Söz konusu düzenleme, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne komşu ülkelere sınır bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde kurulacak sınır ticaret merkezlerinde yapılacak ihracat ve ithalat ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bu illere komşu olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerinde yapılacak ticarete ilişkin esasları kapsamaktadır.

Böylece bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelerle sınırda tesis edilecek ticaret merkezleri vasıtasıyla ticaret yapmak suretiyle ihracatın artırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dahilinde ithalat yapılması imkanı getirilmiştir.

2.2. Sınır Ticaret Merkezleri'nin Kurulması ve İşletilmesi

Sınır ticaret merkezleri projesi⁷, daha önce belirtilen Türkiye'nin 2001 yılındaki bölge ülkeleri ile ticareti artırma stratejisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Sınır ticaret merkezlerinin gümrük sahası içinde 2 bin

⁷ ABD ile Meksika arasında sınır bölgesinde “Maquiladoras” denilen ticaret merkezleri bulunmaktadır. ABD ile Meksika arasındaki NAFTA anlaşmasının ilk adımları bu merkezler sayesinde atılmıştır. Meksika'nın bu bölgesindeki insanlar ABD'den hammadde ve ara mallarını gümrüksüz şekilde ithal ederek, işleyip ABD'ye geri satmaktadır. Meksika bölgesindeki bu insanlar, işledikleri malları ABD'ye satarken ürünün sadece yaratılan katma değerinin vergisini ödemektedirler (Hanson, 2002: 1).

metrekarelik bir alan üzerine kurulması ve bölge insanı ile yolcuya dönük bir ticaret alanı niteliğinde, satış mağazaları şeklinde oluşturulması planlanmaktadır. Diğer bir ifade ile bavul ticaretinin daha gelişmiş bir şekli amaçlanmaktadır (Tüzmen, 2003: 3). Türkiye tarafında komşu ülkenin satış mağazaları, karşı tarafta ise Türk firmalarının mağazaları olacaktır. Böylece sınır kapıları, sınır ticaret merkezi üssü haline gelecektir.

STM'lerin mevcut sınır ticaretine göre en önemli farkı İşletmenin; bulunduğu ilin İl Özel İdaresi, Ticaret Odası veya Sanayi ve Ticaret Odası, Esnaf ve Sanatkarlar Odası ile ilgili İhracatçı Birliklerinin katılımıyla oluşturulmuş olmasıdır. Dolayısıyla ticari faaliyetlerde insiyatif, idare ile meslek kuruluşları arasında paylaştırılmaktadır (DTM-Özel İhracat Dairesi, 2004a: 39).

Gerek STM işleticisi, gerekse STM içinde faaliyet gösteren mağazalar ihracat yapma, komşu ülkelerden eşya getirme ve ithal etme yetkisine sahiptir. Ancak, ithali ve ihracı yasaklanmış veya belli bir kuruma bırakılmış mallar bu kapsamın dışındadır. Yolcular, sınır ticaret merkezlerindeki mağazalardan, "yolcu beraberindeki eşya" uygulamasında belirlenen miktar ve değeri geçmemek üzere eşya alabileceklerdir.

2.3. Sınır Ticaret Merkezleri'nin Kurulmasına Yönelik Gelişmeler

STM'lerde ticaretin iki yönlü olarak işleyebilmesi için karşı ülkeler ile mutabakatın sağlanması gerekmektedir. STM'lerin faaliyete geçebilmesini teminen ilgili komşu ülkelerle görüşmeler yapılması ve söz konusu görüşmelerde, ortak sınırdaki STM kurulmasına yönelik mutabakat sağlanması durumunda, STM'nin yeri, dizaynı, inşaatı, işletilmesi, yolcu ve mallara uygulanacak prosedürler, karşılıklı ticarete konu olacak ürünler ve miktarları ile bu ürünlere uygulanacak vergi oranlarının müzakere edilerek müşterek karara varılması gerekmektedir (DTM-Özel İhracat Dairesi, 2004a: 39).

STM kurulmasına yönelik ilk adım, 30 Eylül – 2 Ekim 2003 tarihleri arasında İran-Tahran'da, Türkiye-İran Ortak Ticaret Komitesi II. Toplantısı ile sağlanmıştır (Hanoğlu, 2004: 35). Toplantı sonucunda özetle;

- Ağrı-Sarısu, Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy'de Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulması kararlaştırılmış, ayrıca karşılıklı ticarete konu ürün listeleri belirlenmiştir.

- STM'lerden karşılıklı olarak yılda 100 milyon ABD doları değerinde ticaretin gerçekleşebilmesi için her iki tarafça gerekli önlemlerin alınması,

- STM'lerden yapılacak ithalatta Türkiye tarafından gümrük vergilerinde belirli oranlarda indirimle gidilmesi; buna karşılık İran tarafında da ticari kazanç vergilerinin azaltılması konularında mutabakata varılmıştır.

Ayrıca, İran'dan STM'ler vasıtasıyla yapılacak ihracat ve ithalata konu olacak mal listesi hazırlanmıştır. İthal edilecek mallar "il ihtiyacı ölçütü" esas alınarak, yıllık kotalar dahilinde yapılmaktadır. Ağrı-Sarısu, Hakkari-Esendere

ve Van-Kapıköy sınır ticaret merkezi aracılığı ile İran'dan ithal edilebilecek tarım ürünü sayısı 52, sanayi ürünü sayısı da 656 olarak belirlenmiştir. Söz konusu üç merkezden ihraç edilebilecek ürün sayısı da, toplam 1006 olarak kararlaştırılmıştır (DTM, 2003b).

Diğer taraftan, Gürcistan ve Nahçıvan, sınır ticaret merkezleri kurulması ve sınır ticaretinin artık bu merkezler vasıtasıyla gerçekleştirilmesi konusuna son derece ilgiyle yaklaşmaktadırlar. Suriye yetkilileri ile Temmuz 2003 yılında yapılan toplantı sonucunda imzalanan Mutabakat zabtı ile de, gelecek Suriye-Türkiye Ortak Ticaret Komitesi toplantısında STM kurulmasına ilişkin ayrıntılı müzakereler yapılacağı karara bağlanmıştır. Ortak sınırdaki kurulacak STM'lere ilişkin teknik çalışmalara (sınır hattında kurulacak STM'lerin yeri ile ticarete konu olacak ürünlerin tespiti) ilişkin ilgili Bakanlıklar ve Valilikler nezdinde yürütülen çalışmalara devam edilmektedir.

Diğer taraftan, bu modelin işlemesi ve kendini ispat etmesi halinde, bu merkezlerin statüsü değiştirilerek Doğu ve Güneydoğu'da serbest ticaret alanlarından oluşan bir kuşağın oluşturulması gündeme gelebilecektir. Bu ise, bölgesel kalkınma bakımından bu illerin kaderini değiştireceği gibi, makro bakımından tüm ülkenin ufkunu genişletecektir.

3. SINIR TİCARETİNİN ETKİLERİ

Sınır ticaretinin teşvik edilmesi ve desteklenmesinin meydana getireceği olumlu etkiler oldukça kısa bir süre içinde kendini göstermektedir. Kıyaslama yapmak gerekirse, örneğin sanayi sektörüne yapılacak yatırımın sonuçları genel olarak beş-on yıl içinde, hayvancılık ve tarım sektörüne yapılan yatırımların sonuçları birkaç yılda ancak alınabilirken, sınır ticaretinin ekonomi ve sosyal hayata yönelik etkilerini birkaç gün içinde görmek mümkün olabilmektedir.

Sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata yönelik dört temel etkisi olduğu görülmektedir. Bunlar; sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farkını kapatma ve istihdama olan etkisi, sınır ticaretinin formalitenin dış ticareti sınırlayıcı yönünü telafi etme etkisi, sınır ticaretinin bölgesel dış ticaret potansiyelini artırıcı etkisi ve sınır ticaretinin girişimcilik bilinci oluşumuna etkisi olarak ifade edilebilir.

3.1. Sınır Ticaretinin Bölgelerarası Gelişmişlik Farkını Kapatmaya ve İstihdama Olan Etkisi

Bilindiği gibi, bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve söz konusu bölgelerin ülke geneline entegrasyonun sağlanabilmesi sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Yıllardır Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkındırılması, hükümetlerin en büyük hedefi olmuştur. Ancak, gerek iklim koşullarının olumsuzluğu, gerekse sahip oldukları üretim faktörlerinin yetersizliği ve sanayileşmiş bölgelere coğrafi uzaklıkları, söz konusu bölgelerin

kalkınmasını zorlaştırmaktadır. Bölgenin bu karakteristik yapısı ve bölgede yıllardır süren güvenlik sorunu, özel sektöre cazip yatırım imkanı sağlamamaktadır. Diğer taraftan, devlet tarafından kurulan işletmelerden de verim alınamamakta ve birçok işletme atıl vaziyette beklemektedir. Bölgenin temel geçim kaynağı olan hayvancılık da her geçen gün geriye gitmektedir.

Dolayısıyla, bölgelerarası ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için özellikle hizmetler sektörünün dolayısıyla sınır ticaretinin önemi artmaktadır. Ticaretin artması ile bu ülkelere sınırları olan illerin ticaretten aldıkları payın artması kaçınılmaz olacaktır.

Nitekim, 27.01.2000 tarihinde TBMM’de kabul edilen 4481 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un geçici 2. maddesi uyarınca “Bakanlar Kurulu, sınır ticareti kapsamında ithal edilen mallara ilişkin tahsil edilen akaryakıt tüketim vergisinin %5’ine kadarlık kısmını, sınır ticareti yapılan illerin özel idarelerine aktarmaya yetkilidir. Bu maddenin uygulanmasıyla ilgili usul ve esaslar Maliye Bakanlığı’nca belirlenir” hükmü yer almıştır. Buna göre tahsil edilen akaryakıt tüketim vergisinin %5’lik kısmı sınır ticareti yapılan illerin özel idarelerine gönderilecek ve özel idareler de bunlarla yol, okul vb. yatırımları gerçekleştireceklerdir. Bu uygulama, sınır illerinin kalkınması yolunda son derece olumlu bir gelişme olmuştur (Orhan, 2000: 26).

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Türkiye’nin sınır ticareti yoluyla komşu ülkelerinden ithal ettiği malların içinde motorin ithalatının payı oldukça yüksektir. Öyle ki, örneğin 1998 yılında sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat miktarının toplam değeri 277 milyon ABD Dolar iken⁸ bunun yaklaşık 223 milyon ABD Dolarlık kısmı motorin ithalatından oluşmaktadır.

Sınır bölgelerinde uluslararası nakliye ile yaşamını sürdüren büyük bir kitle vardır. Bu kesimin gelirleri, karşı karşıya oldukları yoğun rekabet yüzünden sürekli düşmektedir. Nakliyecilerin sınır ticareti yoluyla motorini ucuz yollardan temin edebilmelerinin sağlanması, sınır bölgelerindeki bu kesimin varlığını sürdürmesine önemli katkısı olacaktır. 2000 yılı itibarıyla, sadece Şırnak ilinde, 46 bin kamyoncu bulunmakta ve kazancını bu yolla sağlamaktadır. 46 bin kamyoncu -ona hizmet verenler ile (sınır güzergahlarında faaliyet gösteren hizmet sektörü çalışanları) birlikte düşünüldüğünde- sınır ticaretinin meydana getirdiği istihdamın önemli ölçüde arttığı görülecektir.

⁸ Sınır ticaretine ilişkin toplam ihracat ve ithalat rakamları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 3: Sınır Ticareti Kapsamında Motorin İthalat Miktarlarının ve Değerlerin Yıllar İtibariyle Dağılımı

	1998		1999		2000		2001	
	MİKT. (ton)	DEĞERİ(\$)	MİKT(ton)	DEĞERİ (\$)	MİKT. (ton)	DEĞER(\$)	MİKT. (ton)	DEĞER(\$)
Ağrı	425.762	58.463.093	126.280	19.359.763	17.444	4.059.165	15.747	1.602.969
Ardahan	130.632	20.606.393	81.065	10.253.745	2.277	5.187.081	1.043	203.908
Artvin	175.914	33.904.473	106.888	12.702.783	3.411	716.306		
Edirne	27.717	4.002.265	60.469	7.145.035	0	0		
G.Antep	19.471	2.810.735	0	0	0	0		
Hakkari	236.315	46.719.997	83.610	15.685.895	15.685	3.649.123	382	84.216
Mardin	10.414	1.602.096	0	0	0	0		
Ş.Urfa	5.603	736.629	0	0	0	0		
Şırnak	0	0	0	0	6.643	2.326.780	110	24.889
Van	269.139	53.973.583	147.372	15.864.210	7.911	1.428.346	11.874	2.699.220
Toplam	1.300.967	222.819.264	605.684	81.011.431	53.371	17.366.801	29.156	4.615.202

* Sınır ticareti yoluyla 1997 yılında, 88.437.588 ABD Doları (\$) değerinde, 483.943.950 kg motorin ithal edilmiştir.
Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Sınır Ticareti Şube Müdürlüğü İstatistiklerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sınır ticaretinin istihdama olan etkisini daha yakından görebilmek için, Doğu Anadolu Bölgesinde sınır ticareti uygulamasının başladığı tarihten 1998 yılı sonuna kadar sınır ticareti kartı alanların sayısına bakmak gerekecektir. Doğu Anadolu Bölgesinde, sınır ticareti kartı sahipleri yaklaşık olarak 6.000 kişidir. Sadece Van ilinde 1200 şirket ve 1000 gerçek kişi sınır ticareti yapmaktadır (VATSO, 2001: 68). Sınır ticareti yapan gerçek ve tüzel kişilerin bir çok kişiye istihdam olanağı sağlamış olması, sınır ticareti sebebiyle istihdam olanağı bulanların sayısının, kart sahipleri dışında katlanarak artmasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla sınır ticareti, bulunduğu il için bir katma değer sağladığından, bu faaliyetin önü kesilmemeli, aksine buna işlerlik kazandırılmalıdır. Çünkü sınır bölgelerinde doğal ticaret alanı sürekli olmuştur. Sınırlar, politik (siyasi) olarak iki ülkeyi birbirinden ayırmasına rağmen, sınırın iki tarafında yaşayan insanların ekonomik, sosyal ve derin kültürel ilişkileri her zaman devam etmektedir (FOCAL, 2002: 2). Dolayısıyla, önemli olan bu ticaretin, kontrollü ve resmi yollardan yapılmasına imkan sağlamaktır. Bu bağlamda, 2003 yılında ilki İran'a sınır Ağrı-Sarıs, Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy sınır gümrüklerinde başlatılan STM projesi önemli bir araç olacaktır.

3.2. Formalitelerin Dış Ticareti Sınırlayıcı Yönünü Telafi Etmede Sınır Ticaretinin Rolü

Bilindiği üzere, genel ihracat ve ithalat rejimindeki bürokrasi zinciri, sınır ticaretinde söz konusu değildir. Sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapabilmek için "sınır ticareti belgesi" almak yeterli olacaktır. Bu belge, ilgili valiliklerden alınmaktadır. Söz konusu belgeyi alabilmek için bürokratik engeller oldukça azaltılmıştır (Sönmez, 1996: 21). Dolayısıyla, sınır ticaretinin, ekonomik hayata yönelik olarak, formalitelerin dış ticareti sınırlayıcı yönünü telafi etme gibi, önemli bir role sahip olduğu ileri sürülebilir.

Komşu ülkelerinin geleneksel olarak izledikleri ithal ikameci dış ticaret politikaları, Türkiye'nin bu ülkelerle olan normal ticaretini sınırlayan bir faktör olarak süregelmiştir. Bu aşamada, Türkiye'nin komşu ülkelerle olan dış ticaretinin geliştirilmesinde⁹ sınır ticareti gibi özel ticaret yöntemlerinin önemi artmaktadır.

Türkiye'de normal ithalat ve ihracat rejimi kapsamındaki ithalat ve ihracat işleminde formalitelerin oldukça fazlalığı ve genellikle işlemlerin merkezden takip edilme zorunluluğu yıllardır uygulanan bir yöntem olmuştur.

⁹ 2001 yılı itibariyle, Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ticaretinin, toplam ticaret hacmi içerisindeki payı % 3.5 iken, 2002 yılında önemli bir artış göstererek bu oran % 6.7'ye yükselmiştir. Bu rakamlar gelişmiş ülkelere göre oldukça düşüktür. Öyle ki, gelişmiş ülkelerde ticaretin büyük bir çoğunluğu komşu ülkeler arasında yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde komşu ülke ticareti toplam ticaretin % 60'ını oluşturmaktadır. Bu rakam İskandinav ülkelerinde % 80, Almanya'da ise % 70'dir (Nuhoğlu, 2003: 2).

Bu uygulama, ihracat ve ithalat işlemi yapmak isteyen müteşebbisleri caydıran en önemli unsurlardan birisi olduğu bilinmektedir.

Sınır ticaretinde kullanılan sınır ticaret belgeleri, normal ithalat ve ihracattaki “ithalatçı ve ihracatçı belgesi” yerine geçmektedir. Bilindiği gibi normal ithalat ve ihracatta, dış ticaret işlemlerini gerçekleştirecek gerçek ve tüzel kişilerin Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Genel Müdürlüğü’nden “ithalatçı ve ihracatçı belgesi” alma zorunluluğu uzun yıllar uygulanmıştır.

Diğer taraftan, sınır ticaretinde –normal ticarete göre- önemli ölçüde tarife ve miktar indirimleri sağlanmakta bu da sınır ticaretini normal ticarete göre daha cazip hale getiren önemli bir unsur olmaktadır. Son yıllarda yaygınlaşan STM’lerinden yapılan sınır ticaretinde de benzer kolaylıklar sağlanmaktadır. Öyle ki, STM kapsamında ithal edilecek tarım ürünleri ithalatında %40, sanayi ürünleri ithalatında ise tam vergi muafiyeti (%100) getirilmesini düzenleyen 2003/6401 sayılı Kararname 13 Aralık 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3.3. Sınır Ticaretinin Bölgesel Dış Ticaret Potansiyelini Artırmaya Olan Etkisi

Türkiye’de sınır ticaretinin yoğun olarak yapıldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan insanlar, milattan üç bin yıl önceden bu yana iki şeyle uğraşmışlardır. Bunlar; hayvancılık ve ticarettir. Yıllardır izlenen politikalar neticesinde Türkiye’de hayvancılık özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için ekonomik bir uğraş alanı olmaktan önemli ölçüde çıkmıştır. Bu bölge için geriye sadece ticaret kalmıştır. Böylece sınır ticareti, bölgenin “tarihi ve doğal ticaret akımlarının kontrollü olarak devamına” imkan sağlayan önemli bir araç durumundadır.

Türkiye’nin sınır ticareti yoluyla komşularıyla yaptığı ticaret 1996-2004 yılları arasında toplam 1 milyar 200 milyon ABD Doları seviyesinde olması, var olan ticaret potansiyelinin de tam anlamıyla kullanılmadığını göstermektedir.

Tablo 4 incelendiğinde, iller bazında sınır ticaretinin Ağrı, Şırnak ve Van illerinde yoğunlaştığı, en yüksek ticaret hacmine ise 1998 yılında ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Sınır ticareti kapsamında yapılan dış ticaretin ithalat ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bunun asıl nedeni; toplam ithalat içinde %80’lere varan motorin ithalatının payıdır (bkz. tablo 3). 2003 yılında İran’la ilki başlatılan sınır ticaret merkezleri aracılığı yapılan sınır ticaretinde bu dengesizlik önemli ölçüde giderilmiştir. Bu durum, tablo 4’de yer alan 2003 yılına ait ithalat rakamları incelendiğinde de görülmektedir.

Tablo 4: Sınır Ticareti Kapsamında İthalat ve İhracatların Yıllar İtibariyle Dağılımı (ABD Doları) (İl Bazında)

	1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Ağrı	63.878.243	3.151.269	23.950.959	6.601.531	4.204.750	1.751.270	1.606.978	1.731.496				
Ardahan	20.606.393	232.084	10.253.745	1.634.031	469.781	44.630	203.908	0				
Artvin	33.961.667	938.397	12.702.783	166.904	716.306	0	0	0	33.565			
Edirne	13.649.625	0	8.484.099	0	202.936	0	0	0				
G. Antep	7.014.675	78.998	859.678	0	241.152	0	0	0				
Hakkari	48.039.080	2.770.233	15.799.695	1.758.645	3.653.023	2.261.300	54.216	13.907				
Kilis	3.770.162	36.178	377.175	0	0	0	0	0				
Mardin	2.162.799	0	0	0	0	485.434	0	270.842		1.003.647	21.857	20.059
Ş. Urfa	8.320.394	0	207.226	0	0	0	0	0				
Şırnak	21.968.548	3.820.303	30.150.606	3.376.380	132.670.541	5.625.830	131.862.141	6.323.396	197.033.586	30.222.677	1.757.298	11.812.794
Van	54.151.730	5.398.174	16.052.258	4.421.918	1.538.840	1.109.547	3.018.267	1.201.064	105.774	2.916.665	26.200	3.111.255
Toplam	277.523.316	16.425.637	118.838.424	17.959.409	143.697.329	11.278.011	136.775.510	9.540.705	197.172.925	34.142.989	1.805.355	14.944.108

(DTM: 2004)

Diğer taraftan, komşu ülkelerle ticaretin artırılması, geleneksel pazarların yanı sıra yeni pazarların da devreye girmesi anlamına da geldiğinden, ticarete hem ürün çeşidini hem de pazar yelpazesini genişletici bir etkisi olmaktadır. Diğer bir deyişle, ülkeler sınır ticareti yoluyla kendi ürünleri için yeni pazarlar bulduklarından dış ticaretlerinin altyapısını güçlendirmektedirler (Yakar ve Çalıyurt, 2000: 424).

Yine, 2003 yılında uygulamaya giren STM'lerden yapılacak dış ticaret sayesinde, bölgedeki tacir ve esnaf -bilhassa küçük ve orta boy imalatçıların tarafından işletilmesi öngörülen STM mağazalarında sergilenecek ürünlerin sınır hattında pazarlanması, komşu ülkelere ihracat yapma olanağı tanınması, gerek nakliye, gerekse pazarlama unsurları açısından maliyetlerin aşağıya çekilmesi ve daha ucuza mal ihraç edilmesi ile bölgenin dış ticaretini artırıcı bir etki doğuracağı beklenmektedir.

3.4. Sınır Ticaretinin Girişimcilik Bilinci Oluşumuna Olan Etkisi

Bilindiği gibi, sınır ticareti ile bölge halkının ihtiyaçları mahallinde temin edilerek, bölge ekonomisine canlılık getirilmekte ve bölge insanına daha ucuz ve kolay mal sağlanmaktadır. Diğer taraftan, sınır ticareti, normal ticarete göre daha kolay gerçekleştirilebilen bir ticaret türüdür. Normal dış ticaret, belli bir bilgi birikimi ve sermaye gerektirdiği için sınırlı bir kesim tarafından yapılabilirken, sınır ticareti daha yaygın bir kesim tarafından yapılabilmektedir. Çünkü sınır ticaretinde komşu ülkelerle ticaret yapmak için tercümanlara ve büyük finansal kaynaklara gerek yoktur. Bölge insanı kendi imkanları ile bu ticareti kolaylıkla yapabilmektedir.

Sınır ticaretinin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması yönünde çok önemli bir yer işgal ettiği ifade edilmektedir. Uzun yıllar boyunca, devletin katkısı ve yardımı olmadan yatırım yapılamayacağı düşüncesi ile hareket eden daha doğru bir ifade ile durağanlaşan bölge halkı, sınır ticareti ile birlikte öz güven kazanmış ve yatırımlara başlamıştır. Az sayıdaki girişimcinin sınır ticareti ile birlikte kazançlı duruma geçtiğini gören bir çok şirket ve şahıs, girişimci ruhu kazanmış, statik konumdan dinamik bir girişimci konumuna geçmiştir. Sınır ticareti, "dış ticaretin ilk mektebidir" sözü bölgede sıkça söylenen bir söz haline gelmiştir.

Erzurum'da yapılan bir çalışmada, ticaretle uğraşan insanların çoğunun dış ticarete sınır ticareti ile başladığını göstermiştir. Diğer taraftan, normal ihracat ve ithalat, bavul ticareti ve kıyı ticareti uygulamaları neticesinde yıllık ihracatı 400 milyon doları bulan Trabzon örneğine bakıldığında bu ihracat hacminin büyüklüğünün arkasında kıyı ticaretinin bu bölgedeki varlığı görülmüştür. Bavul ticareti şeklindeki kıyı ticareti, zamanla boyut değiştirmekte ve normal ihracat ve ithalat rejimine kayabilmektedir. Doğu Karadeniz'deki toptancı kuruluşların %60 ile %70'i Trabzon ilinde bulunmaktadır (Kardüz, 1997:7)

Benzer şekilde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sınır ticareti ile meşgul olan önemli bir kesim, zamanla sermaye birikimi sağlamış ve elde edilen geliri yatırıma dönüştürmüşlerdir. Örneğin Van Organize Sanayi Bölgesinde, birkaç yıl içinde 3 fabrika bu şekilde sınır ticareti yolu ile elde edilen sermayenin yatırıma dönüştürülmesi sonucu yapılmıştır. Yapılan yatırımlar ekonomik kalkınma ve refah artışına katkıda bulunmakla birlikte bir çok kişiye istihdam olanağı da sağlamıştır (VATSO, 2001: 68).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin komşu ülkelerle yeniden ticaret ve ekonomiyi öne çıkartan müzakerelerin başlatılması ve devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Çünkü bu bölgelerin ekonomisi, ticareti ve hatta kültürü, komşu ülkelerle uzun geçmişli olan ilişkilere dayanmaktadır. Bu bağlamda, sınır ticaretine işlerlik ve esneklik kazandırılması, sınır bölgeleri için oldukça önem kazanmaktadır.

Sınır ticareti devletin izin verdiği meşru bir ticaret şeklidir. Akaryakıt bu ticaretin ağırlıklı bir kalemini oluşturmaktadır. Devlet bu ticarete izin verirken, ekonomik, güvenlik ve sosyal açıdan büyük sorunları olan özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde hızlı gelir yaratacak bir ticaret kulvarı meydana getirmeyi hedeflemiş, bunda da önemli ölçüde başarılı olmuştur.

Türkiye'nin komşu ülkelerle ticaretini nasıl geliştireceği noktasındaki arayışlar ve araçlardan birisi olan sınır ticaret merkezleri, Türkiye'nin geleneksel sınır ticaret sistemini tamamlayacak ve güçlendirecek bir proje olarak değerlendirilmektedir. Bu model, Doğu ve Güneydoğu illerindeki insanların hayat standartlarını ticaret/dış ticaret yoluyla yükselten bir araç olacaktır. Çünkü, sınır ticareti bölge insanı için umut, aş ve iş kaynağı olmuştur. Diğer taraftan, sınır ticaretine yönelik en ciddi eleştirilerden olan kaçakçılık ve kayıt dışılığın, sınır ticaret merkezleri sayesinde önemli ölçüde ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, Dış Ticaret Müsteşarlığınca kurulması kararlaştırılan sınır ticaret merkezlerinin tüm sınır illerinde yaygınlaşması önem kazanmaktadır.

Çalışmada sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata yönelik önemli etkileri belirlenmiştir. Bunlardan birisi, sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltma ve istihdam sağlama etkisidir. Bilindiği gibi sınır ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde öne çıkan bir ticarettir. Çünkü, bölgenin coğrafi yapısı tarım için uygun değildir. Hayvancılık sektörü de son yıllarda uygulanan ekonomik politika ve terör tehlikesi nedeniyle çok zor durumdadır. Sanayi alanında ise bölgenin özel sektöre cazip gelecek mukayeseli üstünlükleri yoktur. Dolayısıyla sınır ticaretinin, söz konusu bölgelerin geri kalmışlığının azaltılmasında ayrıca fakirlik ve işsizlik sorunun çözümünde kritik bir rolü olduğu görülmektedir.

Sınır ticaretinde işlemlerin –normal ticarete göre- oldukça azaltılmış olması yani işlemlerin ilgili valiliklerden çok kolay bir şekilde tamamlanması ayrıca vergi ve fon indirimi gibi bazı avantajlara sahip olması nedeniyle, formalitenin dış ticareti sınırlayıcı yönü, sınır ticareti sayesinde önemli ölçüde giderildiği anlaşılmaktadır.

Komşu ülkelerle ticaretin geliştirilmesinde kullanılabilecek önemli bir araç olan sınır ticareti arttıkça, Türk mallarının komşu ülkelerde daha iyi tanınması ve yaygınlaşması bunun sonucu Türk mallarına talebin artması ve gelecekte bu durumun normal ihracatı da artıracığı beklenebilir. Dolayısıyla sınır ticaretinin bölgesel dış ticaret potansiyelini artırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Sınır ticaretinin -normal ticaretle kıyaslandığında- daha kolay yapılabilmesi ve önemli bir bilgi birikimi ve finansal kaynak gerektirmemesi yaygın bir kesim tarafından yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Ayrıca bölge halkı bu ticareti yapabilmek için tercümanlara da ihtiyaç duymamaktadır. Böylece bölge halkı sınır ticaretini çok kolay şekilde yapabilmekte, özgüven kazanmakta, statik durumdan, dinamik bir müteşebbis konumuna geçmektedir.

Bu açılardan bakıldığında Türkiye'nin komşuları ile, bölgesel ikili ticari ilişkilerini sağlayabilmesi ve yeni işbirliği alanları yaratabilmesi için anahtar role sahip olan sınır ticareti ve benzeri ticaret anlaşmalarını geliştirmesi önem kazanmaktadır. Sınır ticareti uygulamalarıyla, önümüzdeki on yıllık dönem için karşılıklı olarak en az 5-6 milyar dolarlık ticaret hacmi hedeflenmelidir. Bu amaç için özel sektörle birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu merkezli bir strateji geliştirilmeli ve bu uygulama devlet politikası haline gelmelidir.

KAYNAKÇA

CANADIAN FOUNDATION FOR THE AMERICAS (FOCAL) (2002), “The New Dynamics of North America: US-Mexico Relations and the Border Economy”, Public Policy Forum Executive Study Tour, May 10-17, 2002 Ottawa, Southern US & Northern Mexico.

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (2003a), Sınır Ticareti Şube Müdürlüğü İstatistikleri.

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (2003b), Ağrı-Sarısu, Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy Sınır Ticaret Merkezleri Kapsamında İran’dan İthal-İhraç Edilebilecek Ürünlerin Genel Listesi.

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (2004a), İhracat Genel Müdürlüğü-Özel İhracat Dairesi, “Sınır Ticaret Merkezleri”, İGEME, Yıl:8, Ocak-Nisan, Sayı:26.

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (2004b), Sınır Ticareti Şube Müdürlüğü İstatistikleri.

DÜNYA GAZETESİ (2002), Komşularla Ticaret Paneli, Ankara, www.dunyagazetesi.com.tr (1 mart 2002).

GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADE (1986), Text of the General Agreement, Geneva, July 1986.

GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI, (2004), Gümrükten Yansımalar, Ankara, 2004.

HANOĞLU, Halit (2004), “Sınır Ticaret Merkezleri”, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı: 40, Kış 2004.

HANSON, Gordon H. (2002), “The Role of Maquiladoras in Mexico’s Export Boom”, <http://www.irps.ucsd.edu/irps/faculty/ghanson> (July 2002).

KARABULUT, Kerem (2000), “İğdır Ekonomisinin Gelişmesinde Ticaretin ve Özellikle Sınır Ticaretinin Yeri ve Önemi”, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İğdır, (105-132).

KARLUK, S. Rıdvan (1996), Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Tütünbank Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1996.

KARDÜZ, Ali Rıza (1997), “Trabzon’u Rusya ile Ticaret Yaşatıyor”, Sabah Gazetesi, 7 Mayıs 1997.

NUHOĞLU, Ö. Çetin (2003), “Gürbulak Sınır Kapısı”, Uluslararası Nakliyeciler Derneği Dergisi, (4), İstanbul, 30.05.2003.

ORHAN, Osman Z. (2000), Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2000-27.

RESMİ GAZETE, (R.G. 10 Nisan 2003 tarihli), Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin 2003/5408 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

RESMİ GAZETE, (R.G. 13 Aralık 2003 tarihli), Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanmasına Dair Yönetmelik.

RESMİ GAZETE, (R.G. 13 Aralık 2003 tarihli), Sınır Ticaret Merkezlerinden Yapılacak İhracat ve İthalata İlişkin Yönetmelik.

RESMİ GAZETE, (RG. 01.09.1993 tarih ve 21685 sayılı)(93/4723 Sayılı Karar).

SEYİDOĞLU, Halil (1996), Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 11. Baskı, İstanbul.

SÖNMEZ, Muammer (1996), “Sınır ve Kıyı Ticaretinin Doğu ve Türkiye Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sınır Kapılarının Önemi”, İdarecinin Sesi Dergisi, 10(55).

TOMANBAY, Mehmet (2001), Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, 3.Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.

TÜZMEN, Kürşat (2003), “Komşu Ülke Suriye İle Ticari İlişkilerimizi Geliştirip, İnsanlarımıza Yeni Bir Gelir Kaynağı Bulacağız”, <http://www.byegm.gov.tr> (26.01.2003).

VAN TİCARET VE SANAYİ ODASI (VATSO) (2001), Sınır Ticareti Raporu, Sınır Ticaretinin Gelişimi, Van, 07.04.2001.

YAKAR, Güher, ÇALİYURT Kıymet (2000), “The Evaluation of the Border Trade Applications in Edirne and Suggestions for Solutions”, <http://www.comu.edu.tr/silesian-university/canakkale2000/pdf/yakar.pdf>